

ЖЫЦЦЯ ЗАГАДКАВЫ ПАЛЕТ

Да 65-годдзя Яўгеніі Янішчыц

Ізяслаў КАТАЛЯРОЎ, «TK»

27 лістапада 1988 года газета «Звязда» змясціла не-краг, падпісаны кіраўнікамі ўрада і кампарты Беларусі, міністэрстваў культуры і адукацыі, знакамітымі дзеячамі літаратуры і мастацтва з нагоды смерці Яўгеніі Янішчыц. У ім гаварылася, што беларуская літаратура панесла цяжкую страту — заўчасна памерла вядомая паэтэса, лайрэат Дзяржаўнай прэміі БССР і прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, член прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў рэспублікі. Прыйгadваўся яе актыўны ўдзел у дзейнасці камітэта абароны міру, таварыства дружбы і культурных сувязей з замежнымі краінамі. Нагадвалася, што яна была ў складзе дэлегацыі нашай краіны на XXXVI сесіі Генеральнай Асамблеі ААН. Як і належыць, пералічваліся лаканічныя факты яе кароткага, амаль 40-гадовага жыцця, назвы нешматлікіх, але вядомых кніг... Памятаю, з якой узрушанасцю чыталі мы гэтыя радкі, бо ведалі знейкай трывожнай няпэўнасцю і тое, чаго ў іх не было. Яўгенія Іосіфаўна загінула трагічна: выпадкова звалілася або наўмысна зляцела з балкона сваей новай кватэры на восьмым паверсе. Неяк самі сабой прыйгadваліся прарочыя радкі:

Жывіце і любіце,
Свой беражыце дом.
Як птушку ў зеніце,
Мяне застане гром.
Зямля — мая калыска,
Табе адной відаць,
Што немагчыма нізка
Ні падаць, ні лятаць.

Прапорым здаваўся і ўвесь верш, звернуты да сына-школьніка. Нават назва твора — «На ўсякі выпадак» — цяпер насцярожвала. Здзіўляла нехарактэрная для паэтэсы нейкая празаічная, вярлі bravая інтанацыя, якой дасягалася сапрауды пазамежавая шчырасць.

Сын, як заўседы,
Акуратна рабі ўрокі:
Дысцыпліна — хорошая якасьць
Не толькі для вучняў у школе.

І яшчэ: будзь прывязан, як можаш,
Да верных сяброў па сэрцы
(Не дай табе Божа мяніць іх на новых),
Бо можа здарыцца, што заўтра —
Не выйду табе наслустрэчу. Мама.

25 лістапада 1988 года яна сапрауды ўпершыню не выйшла наслустрач сыну. Застаўся нацягнутым шнур на балконе, на які вешала ў той дзень памытую бляізну. Можа, аступілася неасцярожна, выпадкова сарвалася... Зрешты, жыццевыя акалічнасці слыннай паэтэсы былі ў гэты час не самыя спрыяльныя. Трагічная смерць бацькі, развод з мужам — паэтам Сяргеем Панінікам, патаемная і амаль непрыхаваная зайдзрасць абдзеленых такім талентам вершатворцаў. Ды і аўтамабільная аварыя пад Магілевам,

пасля якой давялося вучыцца не толькі хадзіць, але і жыць па-новому, ніяк не спрыялі жыццеваму аптымізму. Менавіта тады ці не ўпершыню выдыхнулася: «Я і сама паміж вятроў уся палет суроўы».

Цяпер любіла непрыкметна знікаць, нікому ніч не тлумачачы. Аднойчы такое здарылася і ў кампа што сабралася у нумары маскоўскага гатэля. Яна датна ведала, што менавіта тут у свой час трагічнага Янка Купала. Непрыкметна сышла. Хтось занепакоіўся і знайшоў яе на высокім балконе. У адпачу: «Пакінь. Тут я гэтага не зраблю. Я зраблю г ў іншы час і ў іншым месцы...» Прыблізна тады ж Яўгенія Іосіфаўна папярэдзіла паэтэсу Соф'ю Шах, чый паэтны зборнік рыхтаваўся да друку ў кніжным дадатку часопіса «Маладосць»: «Калі хочаш паспесь, каб я быў твайм рэдактарам, паспяшайся ўлічыць мае заўваг «Я не прыдала гэтым словам асаблівага значэння» прыгадвае Соф'я Мікалаеўна, — хаця і паспяшала Адрэдагаваць яна паспела, а падпісаць у друк — не. Г зрабіў іншы рэдактар».

І ўсе ж не верыцца. Хаця б таму, што і кніга выбрана твораў «У шуме жытніага светла» заканчваецца тай аптымістычным акордам:

Глядзі, як заранка трапеча
Пад шапкай зяленай галля!
Мы будзем з табою навечна —
Карэнчык,
Каменчык,
Зямля.

Яўгенія Янішчыц выдатна адчувала, што «інакш і ж немагчыма». Аднак яшчэ ў двасцяцігадовым узросце піша верш, прысвечаны бабулі Паланеі, прасякнуты народнай быліннасцю. Заканчваецца ен афарыстычна: «У бабулі Паланеі пяць сыноў і пяць магіл...» А праз гэтыя з'явіўся верш таксама класічнага гучання — «Ля ложкі хворай маці».

Псіхалагічным рэфрэнам паэтэса надзвычай таленавітага дасягает недасягальнаса. «Я прыйшла, як заўжды цішын тваею сагрэцца. Так ніколі твае не шчыміла мі сэрца...» Ей баліць доля маці і яе слова. Эта не простираўся сабліненне, а жывое гучанне народнай песенні. Прыклады такой лірычнай пранікненасці — на кожніх старонцы прыгаданай кнігі. Але шмат у якіх творах яшчэ большая прастора паэтычнага абагульнення. Есць яшчэ і ў заглаўным вершы:

І покуль дыхае планета,
Не вынішчаецца да тла
Душа народа і паэта
У шуме жытніага светла.

Разуменне паэзіі ў ей было малітойнае святое. І ў тады час яна падсвядома адчувала спрадвечны трагізм

наканаванасці лесу сапраўднага паэта. Звяртаючыся да яго, прамаўляе:

Ты залатую мрою не дагоніш,
А толькі словам немату загоіш
І выйдзеш зноў — без слова і пяра...
І ты душу сасмяглую напоіш
Сівой расою з роднага двара.

Яна пранізліва адчувае, як «сышліся бур і стрэсаў стрэлкі», што «праз радыяцю жывем», а на нас глядзяць «з ціхай вераю вякі». Але зноў і зноў праз часавую недасягальнасць спрадвечнага, як скразное, адчуванне незямнога пачуцця палету на «голос ліры»:

І кожны дзень — гарачы вырай
Здзіўленняў, радасці, клапот.
Так я іду на голас ліры,
Дзе ўсе — фантазія, палет.

Яна нібыта сама сабе зайдросціць: «Які шчаслівы лес паэта — з нябачных промняў вобраз ткаць, і заміраць на схіле лета, і ў вольным слове ўваскрасаць...» А зананчваеца гэты прарочы верш радкамі, якія пасля трагічнага сыходу паэтэсы прыгадваліся найбольш часта: «Жыцце мае, і там, на схіле, ты ўсе — загадкавы палет».

Зараз многія даследчыкі творчасці Яўгеніі Янішчыц здзіўляюцца, чаму ў кнізе выбранага няма ніводнага верша з другога па ліку паэтычнага зборніка «Дзень вечаровы». І зроблена гэта па волі самой паэтэсы. Найбольш грунтоўна і пераканаўча аналізуе абставіны такої незвычайнасці Тамара Аўсяннікава ў артыкуле «Абнадзеенія дні», што змешчаны ў часопісе «Маладосць». Спрабуючы разгадаць дружнае маўчаннемагчымых рэцэнзентай на гэты зборнік, яна прыгадвае слова Дзмітрыя Бугаева: «Кнігі, як і людзі, маюць неаднолькавы лес. На «Снежныя грамніцы» з'явілася больш дзясятка рэцэнзій. А на зборнік «Дзень вечаровы» аператыўная крытыка не адгукнулася...» Тым не менш менавіта ён атрымаў камсамольскую прэмію Беларусі. Вядомы літаратуразнаўца слушна сцвярджае, што ўзнагарода — за «шчырасць і глыбіню», за сапраўдную таленавітасць. Але запозненасць не магло перапыніць шматлікіх перасудаў: маўляў, кніга слабейшая за папярэднюю, а ўганаравана прэміяй. І гэта таксама было нялепшым дадаткам да тых жыццевых абставін, што складваліся ў той час. «Я думала: прыду ў зялены сад — прыйшла ў сад, які увесь барвовы!..» — чытаєм.

Абгрунтоўваючы непаўторную паэтычную індывидуальнасць «Дня вечаровага», Наталля Аўсяннікава слушна гаворыць, што ў вершах з'явілася больш філософскай развагі і жыццевай мудрасці, а таксама таго, што чамусьці саромеліся гучна называць патрыятызмам.

Цяпер, калі са мной зямля —
Мае палі, мае дубровы,
Я свята верую, што й шлях
Абрани мной, беспамылковы.

Усе часцей паэтэса задаеца пытаннем: што значыць яна для Бацькаўшчыны: «Хто я ў лясах тваіх, Радзіма? Радзіма, хто я у палях?» Звяртае ўвагу даследчыца і на верш «Памяці Езаса Янішчыца». Гэта першы муж Жэнінай маці, які не вярнуўся з вайны. Прозвішча бацькі — Патапчук. І колькі ўпэўненасці ў сваей паэтычнай будучыні трэба было мець, каб сказаць: «Расстралянаму прозвішчу

абязцаю жыцце...». Але ж сама просіць дапамогі ў прыроды, каб тая аберагала яе да таго самотнага часу, пакуль не стане «памяццю зяленай ля ясельдзянскага сяла». І нельга не пагадзіцца, што «Дзень вечаровы» — кніга сапраўднай паэзіі. «Шкада, — заключае Тамара Аўсяннікава, — што Жэнія так балюча ўспрымала папрокі і крытыку ў адрас другой кнігі...»

«А вонкава яе жыцце выглядала, што называецца, на зайдрасць і на дзіва, — напіша потым адразу ж пасля трагічнага сыходу паэтэсы адзін з бліzkіх сяброў Яўгеніі Янішчыц. — Прыгожая — і не праста прыгожая, а ўзнесла, грацыезна, нібыта не сялянскае дзяўчы, а князёўна, блакітная кроў. Таленавітая — і не проста таленавітая, а пазначаная боскім дарам. Пры славе, у єўропах і амерыках бывала, лаўрэт высокіх прэмій, заўседы навідавоку... Душа яе не хацела і не магла жыць па звычайных законах большасці. Як гэта ні банальна. Я не думаю нават, што ей шчасна жылося, хораша пачувалася ў пазіі. Но яна была абранным, сапраўдным паэтам...»

Зрэшты, зневажне сапраўды ўсе было «на зайдрасць і на дзіва». Як толькі ні называлі яе: «палеская ластаўка», «Палесся мілае дзіця», «палесская летуценніца». Родам Яўгенія Янішчыц з весякі Рудка Пінскага раена. Мясціны аздоблены рэчкай Ясельдай. Гэта мілагучная назва вельмі падабалася юнай паэтэсе. Нават некаторыя свае лісты яна падпісвала, зыходзячы з яе: «Ясельдзянка». Яшчэ ў семым класе паспрабавала напісаць верш, прысвечаны Якубу Коласу. А 21 верасня 1965 года адбыўся пазытычны дэбют: шэсць вершаў былі надрукаваны ў штотыдневіку «Літаратура і мастацтва». Гэта натхніла і надало ўпэўненасці:

Дыктуе дзень на ўлонні лета
Ей пра палі і сенажаць.
... Дзяўчынцы хочацца ў паэты,
Што ў катаржанкі — дзе ж ей знаць?!

А потым — гады вучобы на аддзяленні беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта БДУ. Актыўна ўдзельнічала ў літаратурным аўяднанні «Узлет». І сведчаннем яе самабытнага шчодрага таленту сталі кнігі: «Снежныя грамніцы», «Дзень вечаровы», «Ясельда», «На беразе пляча», «Пара любові і жалю», «Каліна зімы». «У шуме жытняга светла». «Гэта пазія, якая нячутна, накшталт сонечнага светла, уваходзіць у цябе, каб выклікаць у душы і сэрцы такі ж вясенні сонечны настрой, каб і ты быў падуладны яе магічным чарам, прычасціць да радасці і ўрочыстасці жыцця», — адгукнуўся Ніл Гілевіч. Анатоль Грачанікаў адзначыў у яе вершах не толькі першароднасць пачуцця і думак, але і безабаронасць перед людзьмі і светам. «Чытаючы яе, дакранаешся да чалавека шчырага і чулага, годнага і ўразлівага, самаахвярнага і вельмі самотнага», — зазначыла Ніна Мацяш. З такім выказваннем ахвотна пагаджаешся, прыгадваючы: «Дзень добры, мама! Гэта зноўку я, уся твоя гаркота і надзея». Або: «Вось вясна сатчэ свае красенцы, дол абудзіць пошчак салаўя. Усе міне, а будзе сын і сонца. І між іх зямлею буду я». Трывожнае прадчуванне не пакідала яе. І яно, як гэта заўжды, на жаль, бывае ў сапраўдных паэтаў, спраўдзілася. На надмагільным помніку — яна такая ж прыгожая, якой была. Хіба што з крыламі за спіной. Не ўтрымалі, аднак, яе анелавыя крылы ў загадкавым палеце жыцця. І толькі вершам дадзена ніколі не губляць спрадвечных вышынь паэзіі.